

MANJE
GRANDI
VIV

AN SANTE

KONSEY POU YON
GWOSÈS ANSANTE

CHÈ FANM KI PRAL MANMAN,

Ou vle gen yon tibebe ki ansante epi rete ansante pou tèt pa w, tou. Manje byen epi resevwa swen sante ede w atenn objektif ou yo. Pwogram WIC lan pèmèt ou:

- ✓ Aprann kijan pou w jwenn swen sante ak lòt sèvis;
- ✓ Aprann pou chwazi manje ki entelijan;
- ✓ Aprann fason pou w kenbe tibebe w lan ansekirite;
- ✓ Aprann konsènan alètman; epi
- ✓ Resevwa chèk pou bay manje ki sen.

Konsey yo nan livrè sa a pa ranplase konsèy doktè w lan. Pale ak doktè w lan pandan ekzamen prenatal ou yo. Ekri kesyon pou w poze anvan w ale.

WIC ka ede w aprann plis konsènan manje ki sen. WIC gen sesyon sou nitrisyon pou ou ak lòt manman aprann, pataje ide, epi poze kesyon. Nou espere w ou satisfè lè w patisiye nan WIC.

Sensèman,
Anplwaye Pwogram WIC lan

PWOCHEN ETAP/OBJEKTIF: _____

RESEVWA SWEN PRENATAL.

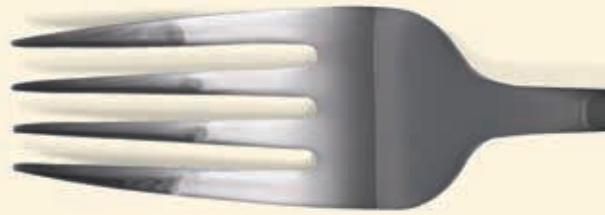
Swen prenatal se swen sante pou fanm ki ansent. Yon doktè oubyen yon enfimyè ki fòme espesyalman ap verifye ou menm ak tibebe w lan anfòm. Ekzamen prenatal ou ap pwobabman:

- 1 ekzamen chak mwa pandan premye 6 mwa yo;
- 2 ekzamen chak mwa nan 7yèm ak 8yèm mwa yo;
- 1 ekzamen chak mwa nan 9yèm mwa a; epi
- yon ekzamen 6 mwa apre tibebe w lan fin fèt (pòsnatal).

Resevwa swen prenatal depi w ou panse ou ansent. Ale nan tout ekzamen ou yo. Ou ka aprann plis konsènan tibebe w lan ak kijan kò w ap chanje. Si w bezwen èd pou w peye pou swen prenatal, rele Liy Ed Delaware (Delaware Helpline) nan 2-1-1.

CHWAZI MANJE POU OU AK TIBEBE W LAN, TOU.

- Tibebe w lan grandi pi byen lè ou manje byen.
- Chak jou, konsome manje nan tout 5 gwoop yo.

GRENN 6 ons (6 pòsyon oubyen plis)		1 ONS SE 1 PÒSYON	KONSEY
LEGIM 2½ gode (5 Pòsyon oubyen plis)		1/2 GODE SE 1 PÒSYON	KONSEY
FWI 1½ gode (3 pòsyon oubyen plis)		1/2 GODE SE 1 PÒSYON	KONSEY
LÈT AK PWODWI LETYE 3 gode (3 Pòsyon)		1 GODE SE 1 PÒSYON	KONSEY
VYANN & PWA 6 ons (oubyen plis)		1 ONS SE 1 PÒSYON	KONSEY

EKZANP MENI

Ou mem ak tibebe w lan fonksyone pi byen lè ou manje repa regilye. Men yon ide pou yon jou.

TIDEJENE

Sereyal WIC + lèt ki gen grès ki ba
Pen ble griye ak manba
Bannann
Ji WIC

KOLASYON NAN MATEN

Yogout senp
Tranch zoranj

DEJENE

Chili ak pwa WIC
Pen mayi oubyen tòtiya
Bwokoli
Fwomaj tranche
Dlo

KOLASYON APREMIDI

Bonbon Graham
Yon ponyen nwa
Frèz

DINE

Poul
Diri
Kawòt
Salad-Leti ak tomat
Lèt ki pa gen anpil grès

PRAN KOLASYON ENTELIJAN.

Lè w vle yon kolosasyon, pran youn nan sa yo:

- Bannann oubyen lòt fwi
- Lèt chokolate ki gen grès ki ba
- Tranch pòm oubyen bannann ak manba
- Poudin ki fèt ak lèt ki gren grès ki ba
- Tranch fwomaj sou woti ble antye
- Tibaton kawòt tranpe nan sòs
- Nwa ak rezen
- Yogout vaniy ki gen grès ki ba
- Ji tomat
- Ze ki kwit di
- Sereyal WIC
- Bonbon avwàn ak rezen

POU MANJE RAPID

Ou andeplasman? Mande pou manje rapid sa yo.

- Sandwich poul griye
- Anmbègè oubyen bégè ofwomaj
- Salad repa prensipal oubyen salad akote
- Pitza ki gani ak pwawwon vèt, tomat ak djondjon
- Pòmdetè kwit nan fou ak legitim ak ganiti fwomaj
- Fwi
- Dlo, lèt ki gen grès ki ba, oubyen ji WIC

REPA LEJÈ

Si w pa santi w anvi manje, eseye yon repa lejè.
Chwazi yon manje nan chak gwoup. Ou deside ki kantite.
Ekzanp: Sereyal frèt + lèt ki gen grès ki ba + Bannann

GWOUP 1	GWOUP 2	GWOUP 3	SI OU VLE
Bagèl	Fwomaj	Pòm	Bè
Pòmdetè ki kwit nan fou	Fwomaj kotaj	Bannann	Fwomaj krèm
Sereyal frèt	Yogout konjle	Rezen	Pat fwi
Tòtiya ble antye	Lèt ki pa gen anpil grès	Melon	Konfiti
Bonbon	Lèt frape	Zoranj	Magarin
Mifen anglè	Poudin	Pèch	Sik
Bonbon Graham	Yogout	Anana	
Pen Anmbègè	Pwa ki kwit	Rezen	
Nouy	Poul ki kwit	Frèz	
Soup nouy	Vyann ki kwit	Bwokoli	
Avwàn oubyen mayi moulen	Ze, kwit di	Kawòt	
Pen Pita	Salad ze	Pwavwon vèt	
Pen rezen	Ze, bwouye	Epina kri	
Diri	Anmbègè	Tomat	
Ti pen won	Nwa (tankou nwazèt)	Soup tomat	
Pen grenn antye	Manba	Soup legim	

KONSEY SEKIRITE MANJE

- Lave men w ak savon ak dlo anvan w manje oubyen prepare manje.
- Lave legim ak fwi ak dlo anvan w manje oubyen kwit yo.
- Kwit vyann, poul, kodenn, pwason, ak fwi demè nan etap byen kwit lan. Itilize yon tèmomèt pou vyann.
- Kwit sosis, vyan frèt, ak chakitri tankou mòtadèl, salami, oubyen janbon jiskaske yo cho anpil anvan w manje yo.
- Si w manje pwason youn oubyen plizyè fwa pa semèn, mande WIC oubyen doktè w lan pou plis enfòmasyon.

KENBE DAN W ANSANTE.

Pou w kenbe dan w ak jansiv ou ansante, asire w ou:

- Bwose dan w (ak lang ou) omwen de fwa pa jou.
- Itilize fil dantè de fwa pa jou.
- Bwè dlo, pa bwason sikre.
- Resevwa yon ekzamen dantè.

Itilize yon bwòs dan a pwal mou. Bwose dousman. Si jansiv ou senyen lè w ap bwose oubyen itilize fil dantè, di doktè w lan sa.

E KONSENAN VITAMIN?

Doktè w lan ka di w pou w pran vitamin prenatal. Se yon pilil ki gen fè adisyonèl ak asid folik pou ede tibebe w lan grandi. Pran pilil lan ak dlo. Si li difisil pou w pran l, pale ak doktè w lan. Pa pran pyès lòt vitamin sofsi doktè w lan di w sa.

RETE AKTIF POU KÒ W RETE ANSANTE.

Kò w rete anfom lè w fè l bouje. Si doktè w lan di w pa gen pwoblèm, eseye rete aktif. Mache ak naje se de fason.

Ou pral parèt ak santi w byen paske ou:

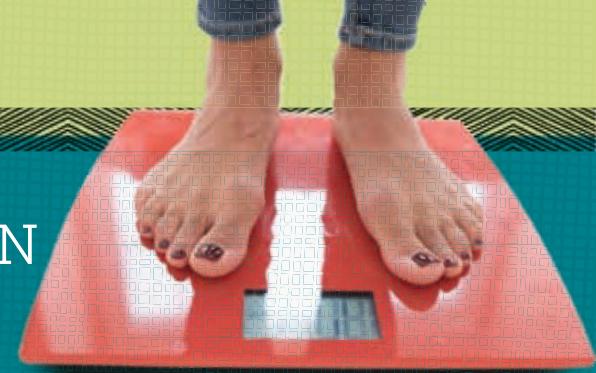
- gen plis enèji epi santi w mwens fatige
- dòmi pi byen
- elimine estrès
- bay mis ou yo fòm
- gen pi bon posti

Jwenn tan pou w aktif pou 30 minit, majorite oubyen tout jou nan semèn lan.

Ou ka divize tan an konsa:

- mache 10 minit nan maten
- mache 10 minit apre dejene
- mache 10 minit apre dine

OGMANTASYON GWOSÈ

Ou bezwen pran pwa pou timoun ou an ka grandi byen. Rekòmandasyon jeneral pou pran pwa se tankou jan sa swvi la a, men doktè w lan pral di w ki kantite.

PWA KI TWÒ BA: 28-40 liv

PWA NÒMAL: 25-35 liv

EKSÈ PWA: 15-25 liv

OBÈZ: 11-20 liv

Ogmantasyon pwa pandan premye trimès lan ta dwe 1.1-4.4 liv pou yon gwozès inik. Apre 3yèm mwa a, ou ka ogmante pwa apeprè $\frac{1}{2}$ a 1 liv pa semèn. Pou w kenbe yon ogmantasyon pwa regilye:

- Manje lè w santi w grangou.
- Chwazi manje ki sen pou w konsume.
- Bwè dlo lè w santi w swaf.
- Rete aktif lè w ap mache.

Si ogmantasyon pwa ou an se:

Jis ekzak-ou ka pèdi pwa a apre tibebe w lan fin fèt.
Twò piti-Tibebe w lan ka fèt twò ptit oubyen twò bonè.
Twòp-Li difisil pou w pèdi pwa a apre tibebe lan fin fèt.

Nòt

KENBE TIBEBE W LAN ANSEKIRITE.

🚫 Pa fimen oubyen itilize tabak.

Si w fimen, tibebe w lan:

- ka fêt twò piti oubyen twò malad pou l viv.
- Ka gen ris pou l mourir nan bèso (SIDS).
- Ka gen ris pou l gen pwoblèm poumon tankou li ka asmatik.

Chache èd pou w diminye oubyen kite. Pale ak doktè w la oubyen rele

Liy kite Delaware lan (Delaware Quitline) nan 1-866-409-1858.

🚫 Pa bwè byè, diven, alkòl, oubyen bwason ki melanje

Si w ap bwè, tibebe w lan:

- ka fêt ekpoze ak alkòl epi li oblige pase atravè sevraj ki difisil tankou: iritab (tikriye), tranble, ak dyare.
- ka gen pwoblèm sante oubyen aprantisaj pou tout lavi l.

Menm yon bwason yon lè konsa ka atake tibebe w lan. Chache èd pou kite. Pale ak doktè w lan oubyen rele **1-800-662-HELP (4357)**.

🚫 Paitilize dwòg.

Si w ap bwè, tibebe w lan:

- ka fêt ekpoze ak dwòg epi li pral pase atravè sevraj ki difisil: tranble ak kriye.
- ka gen pwoblèm iritab oubyen alimantasyon.
- ka bezwen rete nan lopital pandan l ap sevre de dwòg yo.

Chache èd pou kite. Pale ak doktè w lan oubyen vizite **helpishererede.com**

New Castle County 1-800-652-2929

Kent ak Sussex Counties 1-800-345-6785

Di NON a:

✗ Byè	✗ Krak/kokayin
✗ Diven	✗ LSD
✗ Bwason melanje	✗ PCP oubyen poud anj
✗ Alkòl	✗ Ewoyin
✗ Sigarèt	✗ Metanfetamin
✗ Tabak san lafimen	✗ Opyase
✗ Move izaj medikaman	✗ Pwodwi vaporize oubyen Juul
✗ Bòz	

🚫 Pa pran medikaman san otorizasyon doktè w lan.

Mande doktè w lan si medikaman san danje anvan w pran l. Kèlkeswa medikaman, menm aspirin, laksatif, oubyen konprime pou grip ka deranje tibebe w lan.

🚫 Pa pran sipleman natirèl oubyen bwè te natirèl.

Gen kèk plant ki ka afekte tibebe w lan. Si w ap pran plant oubyen bwè te a baz plant, mande doktè w lan si pa gen danje nan sa.

🚫 Pa manje kèk manje.

Kèk manje ka fè w malad oubyen atake tibebe w lan.

Pa manje:

- Pwason doredmè, espadon, makwo wayal, oubyen reken
- Mutad krab
- Yuit oubyen pwason kri tankou souchi oubyen sachimi
- Vyann ra oubyen kri, poul, oubyen kodenn
- Tatinad chakitri oubyen pate
- Ze ki kwit dousman oubyen ki kri
- Fwomaj Feta, venn ble, Bri, oubyen estil meksiken (fwomaj blan oubyen fwomaj fre)
- Lèt (kri) oubyen fwomaj ki pa pasterize
- Ji oubyen sid ki pa pasterize
- Pous kri, tankou jèm lizèn

MALÈZ NAN GWOSÈS

Kò w chanje lè w ansent. Ou ka santi lestomak ou lou ou pandan premye 3 oubyen 4 mwa yo. Kèk sant ak manje ka fè w vomi.

Si w santi w malad... (kè plen nan maten)

- Ouvri fenèt yo pou w kite lè fre antre epi lè dòmi an soti.
- Leve lantman lè w reveye.
- Evite sant ki ka fè w malad.
- Konsome manje ki frèt si sant manje a fè w malad.
- Konsome kèlkeswa manje ki ret anba.
- Konsome ti kantite manje chak youn oubyen de èdtan.
- Bwè likid, men pran ti kou.

Pandan tibebe w lan ap grandi, lestomak ou ka lou lè w manje. Li ka vin difisil pou w gen twalèt. Pale ak doktè w lan si w gen pwoblèm sa yo. Pa pran medikaman sofsi doktè w lan di sa. Men kèk konsèy:

Si w gen kè bwile (Endijesyon)

- Konsome 5 oubyen 6 ti repa, pa 2 oubyen 3 gwo repa.
- Konsome mwens manje fri oubyen ki gen grès.
- Manje mwens manje pike.
- Bwè ti kou dlo ak repa ou yo.
- Pa bwè bwason gazez, kafe, oubyen te ki gen kafeyin.
- Mache apre w fin manje.

"KÈ PLEN" NAN MATEN

ka rive nàn nenpòt moman
pandan jounen an.

Menm si w santi w malad, ou toujou bezwen manje ak likid.
Si anyen pa ret sou lestomak ou, rele doktè w lan.

Si w pa ka ale nan twalèt (Konstipasyon)

- Konsome manje ki wo an fib tankou:
 - Legim
 - Fwi
 - Pwa WIC
 - Sereyal a grenn antye
 - Pen ak bonbon ble antye
 - Nouy ble antye
 - Diri bren
 - Tòtiya mayi
- Bwè yon bon kantite likid tankou dlo.
- Mache apre w fin manje.

LÈT TETE SE FASON KI NÒMAL POU W NOURI TIBEBE W LAN.

- Lèt tête gen engredyan apwopriye nan kantite apwopriye pou bay tibebe w lan yon kòmansman sen. Sa ki pi enpòtan an se nesesite tibebe w lan pandan 6 premye mwa yo.
- Li fasil pou l dijere lèt tête. Twalèt vin pi mou epi pi fasil pou pase.

Alètman bon pou manman tou.

- Alètman konfòtab. Lèt tête toujou pre epi nan tanperati ki kòrèk la. Manman yo dekouvrir:
 - Alimantasyon nan nwit fasil.
 - Li ekonomize tan-pa bezwen prepare lèt bebe oubyen netwaye bibwon.
 - Gen mwens bagay pou w rasanble lè w ap soti deyò.
- Alètman ekonomize kòb-ou pa bezwen achte lèt bebe oubyen bibwon.

Alete yon bebe se yon eksperyans lanmou, swen ak satisfezan! Li ede w rilaks epi santi w pwòch tibebe w lan. Manman yo santi yo fyè paske tibebe yo ap grandi kòm rezulta yon bagay yo sèlman ka fè!

ESKE W TE KONNEN?

Tibebe ki pa jwenn lèt tête ap gen plis:

- Alèji
- Maladi ak rete nan lopital
- Zòrèy fè mal
- Dyare ak konstipasyon
- Kari dantè

Manman ki pa alete tibebe yo ka:

- Pèdi plis san apre yo fin akouche.
- Pran plis tou pou yo repran fòm yo.
- Gen yon pi gwo risk pou kèk tip kansè.
- Gen zo pi fèb pandan y ap grandi.

ELEMAN DEBAZ NAN ALÈTMAN

1. ALÈTMAN PA TA DWE FÈ MAL.

Tete w yo ka sansib pou kèk jou, men sa ta dwe pase. Lè w aprann fason ki kòrèk pou w bay tibebe a tete, sa ede evite pwoblèm. Si w gen yon malèz, mande èd.

2. YON MANMAN KA PWODWI TOUT LÈT TIBEBE LI AN BEZWEN.

Kantite lèt ou pwodwi depann de konbyen fwa tibebe w lan pran tete, men sa pa depann de gwo sètete w. Plis tibebe w lan pran tete, plis ou pral pwodwi lèt.

3. ALÈTMAN PA PRAL FÈ TETE W TONBE.

Tete chanje akoz gwo sètès, pa akoz alètman. Si w mete yon soutyen sipò pandan gwo sètès la ak alètman, sa ka ede w.

4. ALÈTMAN ENPLIKE TOUT FANMI AN.

Manm fanmi an ak zanmi ka ede ak tibebe an pandan lè benyen, chanje daypè, ak jwe. Yo ka ede ak travay kay la. Tibebe bezwen anpil lanmou ak karès andeyò de lè w ap ba yo manje.

5. MANMAN KI ALETE KA KONSOME MANJE FAVORI YO!

Yon rejim espesyal pa nesesè. Bwè likid pou satisfè swaf rete enpòtan.

6. YO KA ALETE TIBEBE YO AN PUBLIK SI MANMAN YO DESIDE FÈ SA.

Ou ka alete san pèsòn pa konnen lè w jis mete yon drap sou zepòl ou pou kouvri tibebe a. Yon konseye sou alètman ka ba w lòt sijesyon.

7. MANMAN KA ALETE SI YO RETOOUNEN LEKÒL OUBYEN NAN TRAVAY.

Ou kapab:

- Fè yo mennen tibebe a ba ou pou w nouri l.
- Kite lèt manman an ki ponpe oubyen pwije pou nouri tibebe w lan.
- Fè tibebe w lan bwè lèt tibebe pandan w pa la; men ou alete lè ou memm ak tibebe w lan ansanm.

8. MANMAN KA ALETE SI BE TIBEBE A FÈT NAN SEZARYÈN.

Operasyon an ak medikaman doulè a pa afekte nan ki nivo lèt la pwodwi.

LÈ W AP BAY TETE, MEN KÈK BAGAY KI ENPÒTAN POU W KONNEN:

- Majorite medikaman an vant lib ak pa preskripsyon rete san danje pandan alètman. Ou ta toujou dwe di doktè tibebe a konsènan medikaman (menm pilil kontrasepsyon) w ap pran.
- Li pi bon pou w chwazi bwason ki san kafeyin. Bwason ki gen kafeyin, tankou kafe, te ak kèk bwason gazez, antre nan lèt tete epi ka rann kèk tibebe iritab.
- Alkòl pase atravè lèt manman. Li pi bon pou w evite byè, diven, bwason melanje, ak alkòl. Si w gen kesyon, mande doktè tibebe w lan oubyen konseye alètman ou an.
- Nikotin ki sot nan sigarèt pase atravè lèt manman. Li preferab si w ka kite fimen. Si w pa ka kite, ou ka toujou alete si ou:
 - Diminye fimen w otank posib.
 - Pa fimen lè w nan chanm lan ak tibebe a.
 - Fimen sèlman apre w fin fimen olye de anvan oubyen pandan w ap alete a.
 - Chanje mayo w apre w fin fimen.
- Manman k ap itilize dwòg lari pa ta dwe bay tete epi yo ta dwe sispann itilize dwòg.
- Si yon manman oubyen patnè li an teste pozitif pou VIH oubyen li gen SIDA, li pa ta dwe alete. Si w panse ou gen SIDA oubyen ou gen ris pou w genyen l, al fè tès.

FÈ TAN POU PWÒP TÈT OU.

Gen von tibebe se travay di!

Pafwa ou ka santi w fatige epi rayisab. Ou ka menm santi w tris. Jwenn tan pou w rilaks epi pran repo. Si w santi w debòde, chache èd.

- Mande èd bò kote fanmi ak zanmi.
 - Chache yon moun pou w pale, tankou doktè fanmi w lan.
 - Rele 1-800-944-4PPD (1-800-944-4773) nan kèlkeswa lè lajounen oubyen nan nwit.

Si w gen panse pou w ta atake pwòp tèt ou oubyen tibebe w lan, chache ed imedyatman liè w rele 1-800-273-TALK (1-800-273-8255).

An akò ak lwa dwa sivil Federal epi regleman ak politik dwa sivil Ministe Agrikilti Etazini (U.S. Department of Agriculture, USDA), USDA. Ajans li yo, biwo, ak anplwaye, ak enstitusyon k ap patisipé nan oubyen administre pwogram USDA yo gen entédiksyon konsenan diskriminasyon ki baze sou ras, koulè, orijin nasional, sèks, andlikap, laj, oubyen reprezay oubyen vanjans pou ansyen aktivite dwa sivil nan kélkeswa pwogram oubyen aktivite ki kondwi oubyen finanse atravé USDA.

Moun ki gen andikap ki nesesite mwayer alternatif pou komunikasyon pou enfòmasyon pwogram (pa ekzamp, Bray, gwo lèt, kasèt, Lang Sy Ameriken, elatriye), la dwe kontakte Ajans lan (Eta oubyen loka) kote yo te aplike pou benefis. Endividé ki soud, ki gen difikilté pou yo tande, oubyen gen andikap lapawòl kapab kontakte USDA atrave Sèvis Relé Federal (Federal Relay Service) la nan (800)-877-8339. Adisyonèlman, enfòmasyon sou pwogram ka vini disponib nan lang ki diferan de angle.

Pou depoze yon plent pwogram konsénan diskriminasyon, ranpli Fòmilè Plent Diskriminasyon Pwogram USDA a (USDA Program Discrimination Complaint Form), (AD-3027) ou jwenn sou entènet nan http://www.ascr.usda.gov/complaint_filing_cust.html, epi nan kèlkeswa biwo USDA, cubyen ekri yon lèt ki adresé ak USDA epi ofri nan lèt la tout enfòrmasyon ki ekziste nan fòmilè a. Pou manje yon ekzanplè fòmilè plent lan, rele (866)532-9992. Soumet fòmilè ou ranpli a subven lèt la bay USDA atrav:

Enstitisyon sa a se yon founisè egalite nan opòtinite.

DEI AWARE HEALTH AND SOCIAL SERVICES

Division of Public Health

WIC Program

Kesyon?

Program WIC Delaware

New Castle County: 302-283-7540
Kent and Sussex Counties: 302-424-7220